

IMRE OTTÓ

A MUNKABÉR KÖZGAZDASÁGI TERMÉSZETÉRŐL A SZOCIALIZMUSBAN

A munkabér a marxista politikai gazdaságtan egyik fontos kategóriája. A társadalom egészét tekintve a szocialista gazdaságban *a munkabér az elosztásnak általánosabb érvényű formája mint a tőkés gazdaságban*. A társadalom dolgozó tagjai munkabér formájában jutnak ahhoz a jövedelemnagysághoz, mely az egyén és a család életfeltételei biztosításának alapjául szolgál. Ma már a kolhoz (szövetkezeti) szektor munkaegységrendszere is fokozatosan közeledik az állami-össz népi szektor munkabérrendszeréhez. Ez már önmagában is elégségesen indokolja a szocialista gazdaság viszonyai között létező munkabérkategória vizsgálatának elméleti és gyakorlati jelentőségét. Az a tény, hogy a marxista közgazdaságtan művelőinek a munkabér közgazdasági természetéhez kapcsolódó nézetei különbözőek, fokozott jelentőséget kölcsönöz a vizsgálatnak.

Ismeretes, hogy Marx „A tőke”-ben mélyenszántóan elemezte a kapitalizmus gazdasági viszonyai között létező munkabérkategóriát. Mindenekelőtt két lényeges momentumot emelt ki. Egyrészt, hogy *a munkabér a felszínen a „munka ára”* hamis köntösét ölti fel. Ezt a hamis látszatot szükségszerűen előidézíki azok az objektív körülmények, melyek között a munkabér létezik. A munkabérnek az a vonása, hogy tehát a „munka ára”-ként jelentkezik a munkabérre mint felszíni, konkrét kategóriára, a megjelenési formára vonatkozik. Másrészt, *a tartalmat illetően a munkabér a munkaerő értékének pénzbeli kifejeződése, vagyis a munkaerő ára*. A munkaerő értéke mögött pedig a szükséges munka kategóriája húzódik meg, amely még általánosabb, mélyebb összefüggéseket fejez ki, amennyiben létezése nemcsak tőkés viszonyokhoz van kötve. A kizsákmányolás lényege nem a szükséges és túlmunka létében, hanem *létezésük antagonizmusában van*. A munkaerő értéke és ára a munkaerő adás-vételét, áruvá válását kifejező kategória, amely egyúttal a tőkés kizsákmányolás sajátosságát is jelenti. Ilyen formán megállapítható, hogy a munkabér a tartalmat illetően tőkés termelési viszonyokat kifejező kategória.

E néhány megállapításból is adódik egy lényeges következtetés a kapitalizmusban létező munkabérrel kapcsolatban: *ellentmondás van a munkabér mint megjelenési forma által keletkezett látszat és a munkabér tartalma között*. A munkabér mint a „munka ára” azt az illúziót kelti, mintha a munkát teljesen megfizetnék és ezáltal kizsákmányolásmentes viszonyokat tüntet fel, holott a valóság ezzel a látszattal szöges ellentétes. *Nemcsak a szükséges- és túlmunka antagonizmusa, hanem pusztán létezésük is rejtve marad*. Egy vonatkozásban azonban nincs ellentmondás a megjelenési forma és a tartalom között, ugyanis a munkabér *mint érték kategória a munkás és tőkés ténylegesen meglévő áruviszonyát fejezi ki*. Ugyanakkor a munkás és tőkés között meglévő áru- és pénzviszony jelenti azt a bázist, amelyen a forma és

tartalom összes ellentmondása alapul. Marx a munkabért mint a valóságos viszonyokat láthatatlanná tevő és az ellenkezőjét mutató megjelenési formát fogta fel.¹

A munkabér a szocializmusban is mintegy meghatározott pénzmennyiség jelentkezik, melyet a munkások és alkalmazottak elvégzett munkájuk után, annak ellenében kapnak. Mint megjelenési forma, nem különbözik a kapitalizmusbeli munkabértől. A munkabérnek az a vonása, hogy a felszínen a „munka ára”-ként jelentkezik, a szocializmusban is érvényes vonás. Kétségtelen továbbá az is, hogy a munkabér létezése az áruviszonyok létezésével függ össze. Más szóval, a munkabérforma a mögötte levő áruviszonyokat igazolja.

Tekintve, hogy a munkabér a szocializmusban a munka szerinti elosztás eszköze, ilyen kérdésfelvetés lehetséges: honnan ered, mi az oka a munka szerinti elosztás pénzformájának, azaz munkabérformájának? Ha figyelembe vesszük, hogy Marx „A góthai program kritikája”-ban kifejtette a munka szerinti elosztás törvényének lényegét az érték kategóriák mellőzésével, illetve tagadásával párhuzamban, akkor az ilyen kérdésfelvetés természetes és indokolt. De vajon megoldottuk-e a szocializmusbeli munkabér létezésével és közgazdasági természetével kapcsolatos problémákat azzal, ha választ adtunk általában a szocialista árutermelés létezésére?

A szocializmusbeli munkabér létezésével és közgazdasági természetével kapcsolatban nagyvonalúakban az alábbi problémák vetődnek fel. a) A munkabér mint érték kategória nincs árutermelés nélkül, az következik-e ebből, hogy *bármiféle árutermelés a munkabér létezését eredményezné*. b) A munkabér, amely a kapitalizmus viszonyai közepette ennek lényeges vonásait tartalmazza, miként egyeztethető össze a szocialista társadalom minőségileg más termelési (elosztási) viszonyaival. Az ellentmondás feloldása is kézenfekvőnek tűnik, hiszen a munkabér érték kategória, és mint ilyen, különböző termelési viszonyokat közvetíthet. Az árutermelés és a neki megfelelő érték kategóriák többé-kevésbé minden eddigi társadalmat átszöttek. Történelmi tény tehát, hogy egyazon érték kategóriák típusában és formájában különböző termelési viszonyokat közvetíthetnek. Ha viszont azt vesszük figyelembe, hogy a munkabér nem általában az árutermeléssel, hanem a tőkés árutermeléssel született, akkor már kevésbé bizonyul elegendőnek a fenti történelmi általánosság. Marx bebizonyította, hogy a munkabér mögött a munkaerő áru kategóriája húzódik meg, amely viszont már speciális termelési viszonyokat tételez fel.

A munkabér áruviszonyokról tanúskodik. De vajon bizonyítja-e ez a munkaerő árjellegét? A munkaerő áru természete, árjellege egyben a tőkés kisajátítás létezését is jelenti-e? Az áruviszonyok és kizsákmányolási viszonyok természetesen nem azonosak, nem feltételezik egymást (bár a tőkés termelés feltételezi az árutermelést), de ez az összefüggés fennáll-e a munkaerő áruviszonyaival kapcsolatban is, vagy sem, hiszen a *munkaerő áruvá válásához speciális feltételek megléte szükséges*. Továbbá azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a munkabér mint felszíni kategória, nem fejezi ki közvetlenül a valóságos, a mélyebben fekvő gazdasági viszonyokat. A munkabér létezését tehát nem helyes úgy felfogni, mint ami bizonyítaná a munkaerő áru természetét. Helytelen lenne azonban az is, ha ezt a tényt úgy értelmeznénk, hogy csupán azt kell megmagyaráznunk, miért más a látszat, mint a valóság. *A felszínen a munka adás-vételének látszatával van dolgunk a szocializmusban is*. De egy dolog ez a látszat és más dolog a munkabér valóságos, belső közgazdasági természete. Egyébként „...minden tudomány fölösleges volna, ha a dolgok megjelenési formája és lényege közvetlenül egybeesnék”.²

¹ Lásd: Marx: A tőke. I. köt. Szikra, Bpest, 1949. 582—583. old.

² Marx: A tőke III. kötet. Szikra, Bpest, 1951. 885. old.

Végső soron a szocializmusbeli munkabér közgazdasági természetével kapcsolatban két egymással összefüggő kérdésre kell válaszolni. Az első: Áru-e a munkae- rő a szocializmusban? A második: Valódi érték-kategória-e a munkabér, ha a munkae- rő nem áru?

A szocialista áruter- melés kérdéseiről az elmúlt idős- zakban lezajlott vita során különböző nézetek alakultak ki ezzel kapcsolatban, melyek még ma sem tisztázódtak. Néhányan tagadják az áruter- melés létezését és ebből következően a munkae- rő áru- jellegét, valamint a munkabér valódi érték- kategória természetét. A közgazdászok túlnyomó többsége elismeri az áruter- melést, de nem tartja árunak a munkae- rőt, noha többnyire nem tagadják, hogy a munkae- rőnek vannak még árura emlékeztető vonásai. Ez esetben viszont az a kérdés vetődik fel, hogy mennyiben valódi érték- kategória a munkabér. És ezzel kapcsolatban már megoszlanak a vélemények e csoporton belül is aszerint, hogy miként válaszolnak a szocialista áruter- melés létezésének okaira. Végül vannak, akik azt tartják, hogy a társadalom és az egyén között nem- csak a fogyasztási cikkek vásárlásakor van árukapcsolat, hanem árukapcsolat jellemzi a munkae- rő és termelőeszközök egyesítésének folyamatát is. Ilyen felfogás mellett a munkabér érték- kategória természete nem szorul külön magyarázatra. Ennek a felfogásnak eléggé világos és egyértelmű kifejtését találjuk meg Nemes Lászlónál.³

A szocializmusbeli munkabér közgazdasági természetével kapcsolatban tehát mindenekelőtt két kérdésre kell válaszolni: 1. Áru-e a munkae- rő vagy sem? 2. Érték- kategória-e a munkabér, ha a munkae- rő nem áru?

1. MIÉRT NEM ÁRU ALAPVETŐEN A MUNKAERŐ A SZOCIALIZMUSBAN?

Először is tisztázandó, hogy a munkae- rő egyes áruvonásairól van-e szó, vagy pedig arról, hogy a munkae- rő lényegében áru-e. Nemes László nem jelenti ki katego- rikusan, hogy a munkae- rő áru, hanem a munkae- rő tulajdoni jellegéről, árurajzei- ről, árusajátosságairól beszél. Ha figyelembe vesszük, hogy a közgazdászok zöme elismeri a munkae- rővel kapcsolatban az árulét bizonyos formai maradványait, akkor különösképpen hat a munkae- rő még meglevő árurajzeinek bizonyítására irányuló törekvés, és nem jelenthet mást, mint *annak elismerését, hogy a munkae- rő lényegében áru is a szocializmusban*. Ezen túlmenően, nézetem szerint, az alábbiak szólnak amellet- t, hogy Nemes László lényegében árunak tartja a munkae- rőt a szoci- alizmusban is. Egyfelől az a kategorikus megfogalmazás, miszerint „...áruvonások jellemzik a társadalom és az egyén viszonyát a termelőeszközök és a munka egye- sítésének folyamatában is.”⁴ Másfelől, nemcsak arról van szó, hogy így a társadalom és az egyén közötti árukapcsolat ezzel kétoldalúvá lesz, hanem arról is, hogy a munka- erő tulajdoni jellege, tehát árurajzele „...jelentős hatást gyakorol a létfenntartási eszközök árurajzelegére”.⁵ Ez a hatás mind minőségi, mind mennyiségi vonatkozásban szerinte megtalálható. Nagyon érdekes és különös az, ahogy a mennyiségi hatást felfogja. Azt mondja ugyanis, hogy a fogyasztási cikkek árurajzelegére vonatkozó mennyiségi hatása a munkae- rő tulajdoni jellegének (tehát árurajze- nek) abban jut

³ Nemes László: A szocialista áruter- melés egyes elvi kérdései c. kandidátusi disszertációja. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, V. Rossevelt tér 9.

Nemes László: Tulajdonviszonyok és áruter- melés. Közgazdasági Szemle VII. évf. 1960. július.

⁴ Nemes László: Tulajdonviszonyok és áruter- melés. Közgazdasági Szemle, VII. évi. 1960. június. 693. old.

⁵ Uo. 694. old.

kifejezésre, hogy szükségszerű „...a munka szerinti elosztásban megvalósuló egyenértékű csere”.⁶ Végezetül azt szeretném még kiemelni, hogy Nemes László az állami szektoron belül termelt és ott felhasznált termelőeszközökről azt tartja, hogy azok „...árjellegét öltenek, az árutartalom egyes jegyeit viselik magukon...”⁷ E felfogás sajátos vonása az, ahogy ezeknek a termelőeszközöknek az árjellegét magyarázza. Szempontunkból most ez az érdekes és fontos. Azt vallja ugyanis, hogy: „...az állami vállalatok anyagi érdekeltsége — mely rendelkezésbeli önállóság kapcsán az össznépi tulajdonon belül attól elkülönülő tulajdoni elemmé lesz — maga is a társadalom és az egyén közötti cserekapcsolatból nyeri létét, annak a függvénye.”⁸ A termelőeszközök árjellegét végső soron a fogyasztási cikkek és a munkaerő sajátos tulajdoni jellegéből vezeti le, amelyekkel egyébként a fogyasztási cikkek és munkaerő árjellegét közvetlenül kapcsolatba hozza. Ezért mondja azt, hogy: „A termelőeszközök csak azért viselhetnek árjegyeket, mert a fogyasztási cikkek már előbb árjellegét öltöttek”.⁹ Egyrészt tehát elismeri a termelőeszközök árjellegét. Másrészt viszont ezt a társadalom és az egyén közötti árukapcsolatokból vezeti le. A társadalom és az egyén közötti árukapcsolatot kétoldalúvá pedig a munkaerő sajátos tulajdoni jellege, a munkaerő áruvonásai teszik. Számomra eléggé világosan kirajzolódik *felfogásának lényege: a munkaerő áru a szocializmusban is*. Természetesen nem olymértékben, mint a kapitalizmusban, és még csak annyira sem, mint az állami és szövetkezeti szektor közötti áruforgalomban szereplő termékek.

A munkaerő árutermészete összeegyeztethető-e a szocializmus termelési viszonyaival, vagy megfordítva, a szocializmus termelési viszonyaiból következik-e szükségszerűen a munkaerőáru létezése? Erre a kérdésre Nemes László felfogásának vázlatos kritikája alapján igyekszem a válaszadást megkísérlni. Lássuk röviden miként jut el Nemes László a munkaerőáru létének elismeréséhez.

Kiindul a szocialista gazdaság ellentmondásából, mely szerint egyrészt találkozunk a társadalmi tulajdon tényével, amely kizárja a tulajdoni elkülönülést, másrészt ugyancsak tény a fogyasztási cikkek árjellege, amely feltételezi a tulajdoni elkülönülést. Ez az ellentmondás a szocializmusnak a kommunizmustól eltérő sajátosságain alapul. A fogyasztási cikkek használati érték minősége és a munkaerő „természetes tulajdonviszonya” megadja annak lehetőségét, hogy a fogyasztási cikkek (és a munkaerő is természetesen) árukká váljanak, ha megvannak egyébként a feltételek. A szocializmusnak a kommunizmustól eltérő alábbi sajátosságai lényegesek ebből a szempontból: egyrészt a fogyasztási cikkek bőségének hiánya, másrészt a munka még nem vált életszükségletté. A társadalom nem elég gazdag, hogy „ingyen”, korlátozás nélkül adjon fogyasztási cikkeket a társadalom tagjainak. Másfelől a társadalom tagjai nem elég fejlettek, hogy munkaerejüket „ingyen” bocsássák a társadalom rendelkezésére. Tulajdoni vonásai vannak tehát a létfenntartási eszközöknek, ami onnan ered, hogy csak korlátozással lehetséges a szükségletkielégítés és azt jelenti, hogy a társadalom egy tagja közvetlenül nem tulajdonos, hanem csak közvetetten a létfenntartási eszközök ráeső hányadának. A fogyasztási cikkeknek a társadalmi tulajdonból egyéni tulajdonba kell kerülnie. Ez a tulajdoni korlát az egyén és a társadalom között csak akkor omolhat le, ha a cikkekből szabadon meríthetnek a társadalom tagjai. A munkaerőnek ugyancsak tulajdoni vonásai vannak, mert nem hajlandók „minden további nélkül” azt a társadalom rendelkezésére bocsátani.

⁶ Uo. 694. old.

⁷ Uo. 698. old.

⁸ Uo. 698. old.

⁹ Uo. 698. old.

zésére bocsájtani. Összegezõ következtetés: „A társadalom mint tulajdonos és az egyén mint tulajdonos közötti csere, a fogyasztási cikkek áruvá válása a szocializmus számára gazdasági szükségesség”.¹⁰ A fogyasztási cikkek megfelelõ bõségének hiányából eredõ tulajdoni korlát szerepét és a munkaerõ tulajdoni jellegének hatását a fogyasztási javak áruvá válásában külön-külön is vizsgálja. Feltételezve tehát, hogy a munka életszükségletté vált ugyan, de nincs termékbõség, a következõ összefüggések adódnak. A termékeknek áruvonásai lennének mindenképpen, amelyek a javak szûkös mennyiségének milliók közötti elosztásával függnek össze. Elvileg lehetséges lenne a különbözõ termékekre kiterjedõ adminisztratív elosztás. Ez azonban gyakorlatilag lehetetlen és káros lenne, mert létrehozná az egyéni szükségletek változatossága és az uniformizáló elosztási rendszer közötti ellentmondást. Nem lehetséges más megoldás, mint az áru — pénz formák felhasználása. A társadalom adott elvek szerint meghatározott értéket képviselõ pénzt bocsát tagjainak rendelkezésére, melyet adott keretek között tetszés szerinti választékú termékek vásárlására fordíthatnak. Ez a vásárlás is magába foglalná az árukapsolat lényeges vonásait annak ellenére, hogy ennek a vásárlásnak nincs árukapsolati elõzménye, hogy a pénz nem valóságos pénzként kerülne a munkásokhoz és alkalmazottakhoz. Egyoldalú csere lenne ez ugyan, de nem szüntetné meg a fogyasztási cikkek minden árujegyét. Ami már most a szocializmus másik lényeges sajátosságát illeti, vagyis azt, hogy „a munka még nem vált életszükségletté”. A fogyasztási cikkek áruvá válásában ennek is megvan a hatása. A munkaerõ — áru léte szempontjából Nemes Lászlónak ezzel a sajátossággal kapcsolatos mondanivalója mindenekelõtt fontos. A termelõeszközök társadalmisításának ellenére a munkaerõ nem veszíti el a tulajdoni elkülönültség és az árujelleg minden nyomát. *A termelõeszközökkel közvetlenül a társadalom, a munkaerõvel közvetlenül az egyén rendelkezik.* Az egyének a társadalmi tulajdonban levõ termelõeszközökhöz azonban nem mint sajátjukhoz viszonyulnak (mert nincsenek meg ennek a gazdasági és tudati feltételei), másrészt a munka még nem vált tömegesen (jelentõsen) életszükségletté. Az egyén tehát még nem viszonyul minden tekintetben tulajdonosként a termelõeszközökhöz és ezért tulajdonosként viszonyul munkaerejéhez. Ez a tulajdoni elkülönülés két esetben szûnhet meg: 1. Ha a társadalom adminisztratív eszközökkel megszabná, ki, hol és mennyit dolgozzon, ami politikailag és gazdaságilag járhatatlan út. 2. Ha az egyén rendelkezik ugyan a munkaerejével, de ez a rendelkezés egybe esnék a társadalmi érdekekkel, azaz eltűnne az egyéni és a társadalmi rendelkezés különbsége. Ennek feltételei azonban a szocializmusban nincsenek meg. A munkaerõnek a szocializmusban még meglevõ tulajdoni jellege teszi kétoldalúvá a társadalom és az egyén közötti árukapsolatokat, „amennyiben áruvonások jellemzik a társadalom és az egyén viszonyát a termelõeszközök és a munka egyesítésének folyamatában is”.¹¹

A munkaerõ tulajdoni jellege hatással van a fogyasztási cikkek árujellegeré. Minõségileg azért, mert nemcsak a termékbõség hiányával összefüggõ fogyasztási cikkek tulajdoni jellege, hanem a munkaerõ tulajdoni jellege is okozza a javak árujellegét. Ugyanis nemcsak a bõség hiánya miatt nem áramolhat szabadon az egyénhez a termék, hanem azért sem, mert nem lenne megfelelõ ösztönzés a munkára. Mennyiségileg azért, mert nem lehet bármilyen elosztás, hanem a munka szerinti elosztás szükségszerû mint „egyenértékû csere”. Mindebbõl világosan következik — akár kimondjuk, akár nem, — hogy *megtaláltuk a fogyasztási cikkeknek mint áruk-nak az áru ellentételét a munkaerõ-áruban, s a pénz valódi adásvételi kapcsolatot köz-*

¹⁰ Uo. 692. old.

¹¹ Uo. 693. old.

vetit, tehát igazi érték kategória, s mozgása során egyfelől a munkaerő áraként (munkabér), másfelől a fogyasztási cikkek áraként, stb. funkcionál.

Nemes László fenti álláspontjával nem értek egyet, ellenvetéseim a következők. A szocializmust valóban jellemzi még kétségtelen a termékbőség hiánya és az, hogy a munka még nem életszükséglet. Nézetem szerint azonban a szocializmusnak eme két jellegzetessége alapján a fogyasztási cikkek árujellegét, a munkaerő áruvonásait, s általában az áruviszonyok létezését nem lehet megokolni. Önkéntelenül is arra kell gondolnunk, hogy Marx A góthai program kritikájában feltételezi a szocializmusban a termékbőség hiányát és azt, hogy a munka még nem életszükséglet, ennek ellenére sem beszél áruviszonyokról az egyének és a társadalom közötti gazdasági kapcsolatokban. Olyan viszonyok között, amikor a munka még nem vált életszükségletté és még nincs meg a megfelelő termékbőség, de a termelőeszközök társadalmi tulajdonban vannak, viszont *gazdasági szükségszerűség a munka szerinti elosztás*. Amennyiben ez „cserét” is követel, akkor ez az egyenlő munkamennyiségek „cseréjét” jelenti csupán, nem pedig azt, hogy a cserélendő dolgok árak, a csereszköz pedig pénz. Ha ennek ellenére a dolgok árak, ennek okát másban kell keresni, nem a fogyasztási cikkek és munkaerő sajátos tulajdoni jellegében. Mit is jelenthet ez a sajátos tulajdoni jelleg a szocializmusban? *A fogyasztási cikkeknek sajátos tulajdoni jellegét a munka szerinti elosztás kölcsönöz*, abból ered. A társadalom tagjai nem szükségleteik szerint, hanem végzett munkájukkal arányban részesedhetnek a fogyasztási javakból. *A tulajdoni korlát tehát az egyének által végzett munka*. Ebből azonban semmilyen áruviszony nem következik. *A munkaerő tulajdonnak a kommunizmustól eltérő sajátos jellegét ugyancsak a munka szerinti elosztás kölcsönöz*. A munkaerő mint munkavégző képesség, egyének szerint különböző, s ezért eltérő munkamennyiségek (használati értékek) feletti rendelkezést tesz lehetővé. Ebből azonban éppúgy nem következik a munkaerő árujellege, mint ahogy a végzett munka értékalkotó jellege sem.

A munkaerő tulajdoni és árujellegével kapcsolatos problémákat vizsgáljuk meg egy kissé alaposabban és többoldalúan. *Ha a társadalom tagjai* valamilyen módon *termelőeszköz tulajdonosok*, akkor ez nem jelenti azt, hogy *munkaerejüknek nem tulajdonosai*. A munkaerővel való szabad rendelkezés feltétele mindenféle személyi függés és kényszer megszűnése. A kisárutermelő, a tőkés éppúgy tulajdonosa munkaerejének, mint a munkás a kapitalizmusban, vagy a szocializmusban. A munkaerő tulajdonnak specifikus vonást természetesen a munkaerővel rendelkezőknek a termelőeszközökhöz való viszonyuk mikéntje kölcsönöz. A kisárutermelő termelőeszköz és munkaerő tulajdonos is, a tőkés pedig emellett idegen munkaerő tulajdonos is. A tőkés rend munkása pedig csupán munkaereje tulajdonosa más osztályokkal, csoportokkal szemben, s ez kölcsönöz a munkaerő tulajdonnak specifikus jellegét, különös jelentőséget.

A szocializmusban az ösztönei szektor dolgozója számára a munkaerő tulajdonnak specifikus vonást, különös jelentőséget nem az ad, hogy az egyének, munkásrétegek viszonya a termelőeszközökhöz különböző, mert ilyen nincs, hanem a társadalmi tulajdonból táplálkozó munka szerinti elosztás. Amit a szocializmus elismer, az az egyenlőtlen egyéni tehetség és az ezen alapuló egyenlőtlen teljesítőképesség. Ennek az elismerésnek a szüksége adódik a termékbőség hiányából és abból, hogy a munka még nem vált tömegesen életszükségletté. A munkaerő tulajdon egyfelől különböző munkamennyiségek (és használati érték tömeg) feletti rendelkezést tesz lehetővé, másfelől bizonyos keretek között döntési lehetőséget ad arra, hogy az egyén hol, mikor és mennyit dolgozzon. Tekintve, hogy anyagi bőség még nincs, s a munka sem életszükséglet, a társadalom tagjaiban megvan az a törekvés, hogy „minél többet kapni és minél kevesebbet adni”. A munkaerővel kétségtelen, hogy az

egyén rendelkezik közvetlenül, s nem a társadalom, de felhasználása csakis kollektív módon, társadalmilag lehetséges. A munkaerővel való egyéni rendelkezés ellentmondásba kerülhet a társadalmi érdekekkel, de ennek az ellentmondásnak a feloldása önmagában nem követeli meg a munkaerő adás-vételét. Ez az *ellentmondás mozgásformát* tehát *nem az áru- és pénzviszonyok révén nyer, hanem azáltal, hogy a társadalom a végzett munkát ismeri el. Ahhoz, hogy a munkaerő tulajdoni jellege a munkaerő árujellegét is szükségessé tegye, nem elegendő csupán a termékhíánnyal is összefüggő, még életszükségletté nem vált munka létezése.* Nem véletlen tehát Nemes Lászlónak az a törekvése, hogy a társadalmi tulajdon elismerése mellett, bebizonyítsa a termelőeszköztulajdon és a munkaerőtulajdon szétválasztásának, elkülönültségének a kommunizmushoz képest a szocializmusban még meglévő jegyeit, maradványait. Ezt mondja: „A munka még nem életszükséglet, mint tudati meghatározás a gazdasági viszonyok nyelvére lefordítva azt jelenti és abban fejeződik ki, hogy az egyén még nem viszonylik minden tekintetben tulajdonosként termelőeszköz tulajdonához, és ezért bizonyos fokig tulajdonosként viszonylik munkaerejéhez.”¹²

Már említettem, hogy a munkaerő tulajdoni jellege nem feltételezi a termelőeszközökhöz való negatív viszonyulást. „A munka még nem életszükséglet” a gazdasági viszonyok nyelvén pedig szintén nem azt jelenti, hogy a társadalom tagjai nem termelőeszköztulajdonosok, hanem egyebek közt azt, hogy a munka szerinti elosztás szükségszerű. A kisárutermelő és a tőkés termelőeszköztulajdonos, ők maguk is tudatában vannak ennek. Életszükséglet számukra a munka? Nem hinném. A munka szerinti elosztás ugyanakkor mintegy történelmi előfeltételét képezi a munka életszükségletté válásának, mert a társadalom minden egyes tagjának életfeltételeit a társadalom létének és továbbfejlődésének alapjától, a munkától teszi függővé, ami feltételezi viszont a termelőeszközökhöz való viszony azonosságát a társadalom valamennyi tagja tekintetében. Nem tagadom, hogy a szocializmusban megtalálható „a termelőeszköztulajdon és a munkaerőtulajdon tudati szétválasztása”, de ebből még nem következik olyan valóságos „tulajdoni korlát”, ami a munkaerő adás-vételét tenné szükségessé. Az áruviszony nem tudatállapot és nem is annak következménye.

A munkaerőáru problémája szempontjából a tulajdonképpen *legfontosabb kérdés: a termelőeszköztulajdon és munkaerő-tulajdon tudati szétválasztásán túlmenően az objektív viszonyokban jellegzetes-e ez a szétválasztás.* Közismert, hogy a termelési viszony emberek közötti viszony. Az áruviszony ugyancsak emberek közötti viszony, de egyúttal annak különös dologi formája. Az emberek viszonya a társadalomhoz egymáshoz való viszonyulásukban realizálódik. A munkás viszony a tőkés társadalomhoz nem lehet más, mint a tőkésosztályhoz. A munkaerőt mint árut a kapitalizmusban a munkás és tőkés közötti gazdasági viszonyban találjuk meg. *A munkaerő áruvá válása nemcsak a munkaerővel való szabad rendelkezést (tehát egymástól elkülönült munkaerő tulajdonosok létezését), hanem a termelőeszköztulajdont tekintve az emberek megosztottságát is feltételezi.* A munkásosztály csak munkaerejének tulajdonosa, a tőkésosztály pedig munkaereje mellett termelőeszköz tulajdonos is, és ennek révén idegen munkaerő felett is rendelkezik. Lényegesnek tartom annak kiemelését, hogy *a munkaerő-áruviszony, mint emberek közötti viszony, a termelőeszköztulajdon és munkaerő-tulajdon olyan elkülönülését, megosztottságát jelenti, amely feltételezi, hogy az emberek közötti viszonyok a termelőeszközöket illetően alapvetően egyenlőtlenek legyenek.* Ennek az egyenlőtlenségnek tehát emberek, embercsoportok, osztályok közötti viszonylatban kell meglennie. Lényegében véve a munkaerő árujellege olyan gazdasági tevékenységek viszonyait tételezi fel, amelyek-

¹² Uo. 693. old.

ben a munkavégző funkció és az elsajátító funkció megoszlik a társadalom tagjai, csoportjai, osztályai között.

A szocializmusban a termelőeszközök társadalmi tulajdonban vannak, ami nem azt jelenti, hogy a társadalom tagjaitól elkülönült és vele szemben önállósult társadalom tulajdona, hanem azt, hogy egyének társadalmi tulajdona. A társadalom tagjainak a termelőeszközökhöz és éppen ezért egymáshoz való viszonyulásuk teljesen egyenrangú. A szocialista társadalom specifikuma ebből következően abban van, hogy a társadalom minden tagja egy személyben lát el közvetlenül társadalmi munkafunkciót és társadalmi elsajátító funkciót. Az áruviszonyokban rejlő elkülönülés azon alapszik, hogy az elsajátítás tekintetében van bizonyos egyenlőtlenség az emberek között. *A termelőeszköztulajdont tekintve nincs meg ez az egyenlőtlen elsajátítási lehetőség a szocializmusban. Az emberek egymás közti tevékenységcseréjében nem található meg a munkaerőnek, mint árunak az adásvétele.* Ha ennek ellenére mégis azt mondjuk, hogy áruvadások jellemzik a társadalom és az egyén viszonyát a termelőeszközök és a munkaerő egyesítésének folyamatában, akkor ez csak azon alapulhat, hogy helytelenül értelmezzük a társadalmi tulajdont. Ez esetben magát a társadalmat is az emberek viszonyain kívül helyezük, s e viszonyoktól elkülönítve önálló léttel ruházzuk fel, amely a dolgozókkal szemben a termelőeszköztulajdonos, s mint ilyen csak elsajátító funkciót végez. Ez a társadalom (állam) miben különbözik a tőkéstől? Alapvetően semmiben, legfeljebb abban, hogy nem tud kétlábon járni. *A munkaerő adás-vétele a társadalom és a társadalom tagjai között azt jelentené, hogy mindenki kisajátított lett és senki sem elsajátító.*

A termelőeszközök a kommunizmusban is közvetlenül társadalmi tulajdonban, a munkaerő pedig egyéni tulajdonban lesz, de mindkettő csak kollektív módon, társadalmilag használható fel. A termelőeszköz-tulajdonból éppúgy nincsenek kizárva a társadalom tagjai a szocializmusban, mint ahogy a kommunizmusban, megfordítva, a kommunizmusban sem rendelkezhetnek az egyének közvetlenül a termelőeszközökkel, mint ahogy a szocializmusban sem. Igaz tehát, hogy a kommunizmus köztulajdona „Nem elkülönült tulajdon, mert mindenki tulajdona és a tulajdonból senki nincs kizárva”, „...nincs senki, aki a tulajdonból kizárhasson másokat”,¹³ de a köztulajdonnak ezek a sajátosságai a szocializmusban is megvannak. Ezért, ha azt mondom, hogy a munkaerő adásvétel tárgya, a szocializmusban, akkor az a kommunizmusban is, noha ott már szükséglet szerinti elosztás érvényesül. Ez képzelenség.

Álláspontunk ezek után kézenfekvő. Igaz ugyan, hogy a kizsákmányolási viszonyok nem azonosíthatók az áruviszonyokkal, a munkaerő áruviszonyaival sem. Ebből azonban nem következik, hogy az áruviszonyok általános megléte és a munkaerő adás-vétele ugyanazt tételezi fel. Kizsákmányolás létezik munkaerő áru nélkül ugyan, de ki tagadhatná, hogy a tőkés kisajátítás specifikuma éppen a munkaerő adás-vétele, áruvá válása. *A munkaerő árujellege és a munka értékalkotó jellege nem ugyanaz, az előbbi feltételezi ugyan az utóbbit, de ez a feltételezés megfordítva nem áll.* A munkának az a társadalmi meghatározottsága, melyből a munka értékalkotó jellege következik nem azonos a munkának azzal a társadalmi meghatározottságával, melyből a munkaerő árujellege is következik (bérmunka). *A munka szerinti elosztás áru-pénz formája éppen ezért nem feltételezi a munkaerő adás-vételét is.* Annak elismerése, hogy a fogyasztási cikkek tekintetében a társadalom és az egyén közötti kapcsolat árukapcsolat, nem jelenti annak hallgatólagos elismerését, hogy a munkásosztály állama (a társadalom) elidegenedik magától a munkásosztálytól. A fogyasztási

¹³ Uo. 695. old.

cikkek árukká válásának elégséges feltétele a munka olyan társadalmi meghatározottsága, melyből a munka értékalkotó jellege következik. A fogyasztási cikkek áruvá válása nem feltételezi a társadalom tagjainak a termelőeszközökhöz való egyenlőtlen viszonyát. Kétségtelen viszont, hogy a fogyasztási cikkek árujellege a munkaerő-reprodukciójára fordított munka értékalkotó jellegéről tanúskodik, de nem a munkaerő árujellegéről. A munka értékalkotó jellege (a termékek árutermészete) nem elégséges feltétele a munkaerő árutermészetének. Ha ennek ellenére mégis ragaszkodunk a munkaerőáru létéhez, akkor további ellentmondásokkal találjuk szembe magunkat. Ez esetben ugyanis a munkabér alakulását az értéktörvénynek kellene szabályoznia, s a munkabér centruma a munkaerőnek valamiféle értéke. Ez viszont azt jelenti, hogy lényegében tagadjuk a munkabérnek a munkával való közvetlen kapcsolatát. Ugyanis a munkaerő értéke szerinti és a munka szerinti elosztás két különböző dolog. Egyfelől léteznek az egyszerű és a bonyolult munka teljesítésére képes munkaerők újratermelési költségeinek különbségei. Másfelől találkozunk az egyszerű és bonyolult munka értékalkotó jelentőségének különbségével. A két kérdés nem ugyanaz, s a két-féle különbség nagysága sem ugyanaz. Ezenkívül, egy bizonyos fajta bonyolult munka elvégzésére képes munkaerő újratermelési költségeinek azonossága különböző egyének esetében egyáltalán nem jelenti azt, hogy ezek a különböző egyének azonos mennyiségű munkát is végeznek. *A szocialista társadalom specifikuma éppen abban van, hogy nem a munkaerő értéke szerint, hanem a munka szerinti elosztást valósítja meg, mert ez ad mozgásformát a termékbőség hiányán és a munka meghatározott jellegén alapuló egyéni és társadalmi érdek ellentmondásának. A munka szerinti elosztás törvénye ellentmond a munkaerő értéktörvényének. Ezt az ellentmondást nem helyes úgy feloldani, hogy másként értelmezzük az értéktörvényt. Az értéktörvény követelményének feloldása az adott társadalom specifikus gazdasági törvényeinek követelményeiben azt jelenti, hogy megfosztottuk a törvényt valóságos tartalmától, az értéktől, s pusztá fikcióvá változtattuk. Ez tehát lényegében az értéktörvény tagadását jelenti. Természetesen a munka szerinti elosztás nem mond ellent az értéktörvény elvénél, amennyiben ez bizonyos formájú munka meghatározott mennyiségének ugyanolyan mennyiségű másformájú munkával való „cseréjét” jelenti, de ellentmond a munkaerő értéktörvényének.*

2. VALÓDI ÉRTÉKKATEGÓRIA-E A MUNKABÉR, HA NEM ÁRU A MUNKAERŐ?

Megkísértem, Nemes László felfogásával ellentétben, azt bebizonyítani, hogy a munkaerő nem áru a szocializmusban, hogy a munkabér nem a munkaerő értékének megfizetését jelenti. De ha ez így van, akkor előttünk áll egy másik probléma. Ez így fogalmazható meg: *ha a munkaerő nem áru, a munkabér nem a munkaerő ára, akkor miként lehet a munkabért értékkategóriaként felfogni.* Egyáltalán igazi pénz-e a munkabér, vagy valamiféle „munkapénz”. E tekintetben eléggé különböző felfogások léteznek nagyrészt aszerint, hogy milyenek az árutermelés szocializmusbeli létezéséről, sajátosságáról vallott álláspontok.

Nehéz lenne a munkabért nem igazi pénznek, nem valódi értékkategóriának tekinteni, mert a látszat eleve ellentmond ennek. Az a pénz, melyet a szövetkezeti paraszt kap munkája után, nem különbözik attól, amit a munkás kap szintén munkája után. Ennek ellenére Hoch Róbert a munka szerinti elosztással kapcsolatos értékkategóriák (a munkabér) elemzésekor arra a következtetésre jutott, hogy „A munkabér, amit az össznépi szektor munkája az államtól kap, nem pénz, hanem utal-

vány, amely elismeri a végzett munkát, s jogcímet ad a fogyasztási alapból való részesedésre. A munkabér az államtól a munkáshoz mozgásában: „munkapénz” — az a megvalósult szocializmusban is.”¹⁴ Horch Róbert nagyon helyesen abból a marxi alapigazságból indul ki, hogy a termékek csak azért áruak, mert egymástól függetlenül üzött magánmunkák termékei. Az árutermelői elkülönültségről szólva megállapítja, hogy az az érdekbeli és cselekvésbeli elkülönültség együttes meglétét tételezi fel. Ezen az alapon vizsgálja azt, hogy mi következik magából a munka szerinti elosztásból, eltekintve a kolhoztermelés lététől és az önálló elszámolás rendszerétől. Megállapítja, hogy a munka szerinti elosztás nem feltételez semmiféle elkülönültséget a termelésben. A munkások érdekei alapvetően egybeesnek a társadalom érdekeivel, a munkás ugyanis a szocialista társadalom fejlődésével együtt érheti el anyagi jólétének és kulturális színvonalának emelkedését. Az egyének pillanatnyi, napi érdekeit ugyan érvényesíthetik a társadalmi érdekekkel szemben is, de a munkásnak nincs önállósága a termelésben, nem határozhatja meg külön érdekei alapján, hogy mit, mennyit termeljen, s a megtermelt termékekkel sem rendelkezik közvetlenül. Az egyéni és társadalmi érdek alapvető összhangja egyfelől, a cselekvésbeli elkülönültség, a megfelelő önállóság hiánya másfelől, adnak választ arra, hogy a munkás viszonya az államhoz a termelésben nem áruviszony, hogy a munkabér nem pénz, hanem utalvány, „munkapénz”.

Nézetem szerint ez a felfogás támadható. Igaz ugyan, hogy a munkásnak nincsen cselekvésbeli önállósága esetleges külön érdekei alapján, s nem rendelkezik a termékekkel sem közvetlenül, ezért nem találhatjuk meg a magánmunka és társadalmi munka ellentmondásának semmilyen csíráját. Azonban csak ezt nézve nincs lényeges különbség a tőkés által foglalkoztatott munkás és a szocialista társadalom munkása között. A munkaerő ettől még tehát áru, a munkabér igazi értékkategória, ha egyébként más vonatkozásban a munkamegosztás láncszemeit képező termelőegységek között a kapcsolat árukapcsolat. Amit én hangsúlyozok, az az, hogy a munkás termelési önállóságának a hiánya még nem jelenti azt, hogy a termelési eszköz és a munkaerő egyesítése egyúttal mentes áruviszonytól, a munkaerő adásvételétől.

Azzal természetesen egyetértek, hogy a termelőeszközök és a munkaerő egyesítése nem tartalmaz áruviszonyt, mert ez feltételeznél, hogy vagy a munkaerő, vagy a munka áru. A munkaerő árujellege pedig összeegyeztethetetlen a szocializmus specifikumával, mint azt fentebb kifejtettem. *De ebből még nem következik, hogy a munkabér nem lehet igazi értékkategória az államtól a munkáshoz való mozgásában.*

Nemes László nem tarja lehetségesnek, hogy ugyanaz a gazdasági kapcsolat (a munka szerinti elosztás) egyik vonatkozásában (a második mozzanat) áruviszony, a másik vonatkozásban (első mozzanat) nem. Ha a munkabér pénz a második mozzanatban, akkor pénzként is kellett hozzájutnia. Ez pedig másként nem lehetséges, minthogy a munkaerő áru. Ő a munkabér valódi értékkategória jellegéből indul ki, és eljut a munkaerő-áru létéhez. Hoch Róbert pedig hiányzó áruviszony alapján tagadja a munkabér valódi értékkategória jellegét. Önmagában sem az egyik, sem a másik álláspont nem teljes, de mindkettő tartalmaz részigazságot. Az igazság ugyanis az, hogy *a termelőeszköz és a munkaerő szocializmusbeli egyesítése nem tartalmaz áruviszonyt, de ennek ellenére a munkabér mégis valódi értékkategória*, figyelembe véve a szocializmus konkrét feltételeit, mindenekelőtt a társadalmi-gazdasági viszonyok különös relációit.

¹⁴ Hoch Róbert: A szocialista áruviszonyokról. Közgazdasági Szemle VII. évf. 1960. 1. sz. 65. old.

Figyelemre méltó Erdős Péter idevonatkozó álláspontja: „...nálunk a munka közvetlenül társadalmi jellegű, és nemcsak a piac közvetítésével válik azzá, de számbavételekor, mielőtt termékbe merevedett, mégis közvetett módon, érték kategóriákban kell mérni”. Ugyanitt: „...a dolgozó nálunk nem áruviszony révén kerül kapcsolatba a termelőeszközökkel, amikor termel, s mégis áruviszonyba kerül a társadalommal, mint fogyasztó”.¹⁵ A munka mérése tehát érték kategóriákban történik, márpedig a munka szerinti elosztás érvényesülésének alapfeltétele a munka értékelése, mérése. Erdős Péter felfogásában a munka értékelésének, mérésének pénzformája elkülönül attól a problémától, hogy áruviszony van-e, vagy nincs-e a termelőeszköz és munkaerő egyesítésekor. Pontosabban *a munka számbavételének, értékelésének pénzformája létezik akkor is, amikor a munkaerő nem áru*. Más kérdés, hogy ezt miként indokolja meg. (Az árusajátosságok meglétének okáról szóló álláspontjával nem értek egyébként egyet.)

Hogyan lehetséges az, hogy a munkabér valódi érték kategória akkor, amikor a munkaerő nem áru? Ennek a látszólagos ellentmondásnak a feloldásához annak megértése szükséges, hogy a munka értékalkotó jellegének és a munkaerő áruvá válásának feltételei nem azonosak. A munkabér a munka szerinti elosztás eszköze. A munka szerinti elosztás pedig a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapul és a termékbőség hiányával, valamint a munka jellegével van közvetlen kapcsolatban. A munkabér közgazdasági természetét tehát a munka szerinti elosztás lényegével és a munka még meglévő értékalkotó sajátosságával összhangban kell vizsgálnunk, meghatároznunk.

Marx jól látta a szocialista társadalom specifikus vonásait és ezzel összhangban a munka szerinti elosztás szükségességét. Ezért nem tételezett fel árutermelést, érték kategóriákat a társadalom és egyén közötti gazdasági kapcsolatban. Nem láthatta viszont a szocializmus győzelmének konkrét nemzetközi feltételeit, a termelőerők konkrét színvonalát, a társadalmi tulajdon megvalósulásának konkrét módjait, lényegében tehát a különös társadalmi-gazdasági relációkat, melyeken az áruviszonyok, s így a munka szerinti elosztás értékformája is nyugszik.

A munkabér nem kevésbé pénz, mint az az összeg, melyet a termelőszövetkezeti paraszt kap teljesített munkaegységének egy része után. A termelőszövetkezeti paraszt nyilván nincs áruviszonyban a szövetkezettel, hiszen tagsági viszonyban van, a kapott pénz tehát nem a munkaerejének ára. Azonban, amikor vásárol, igazi áruviszonyokba kerül. Lehet-e azt mondani, hogy a pénz nem pénz akkor, amikor a termelőszövetkezettől az egyénhez kerül, s csak általa lesz pénzzé, hogy vásárol másutt. Nyilván nem. A részesedés pénzformája egyébként a kommunizmus építése során növekszik. Ez azt jelentené, hogy a termelőszövetkezeti (kolhoz) szektor dolgozója egyre inkább áruviszonyba lép saját kolhozával, hogy munkaereje fokozatosan áruvá válik? Nem! Sokkal inkább arról van szó, hogy a kolhozgazdaság maga válik egyre inkább árutermelő gazdasággá, csökkennek a természetes viszonyok. Ez pedig a munkamegosztás láncszemeit képező vállalatok, kolhozgazdaságok, tehát különböző termelő kollektívák közötti elkülönültség kérdése, s nem a munkaerő áruvá válásának kérdése. Ebből az következik, hogy „Nem helyes a pénzjelleg egyes elkülönült egyoldalú meghatározottságból adódó sajátosságok alapján elbírálni.”¹⁶ A pénz nem közönséges áru. A termék lehet áru, vagy nem áru aszerint, hogy piacra, vagy saját szükségletre termelik. Ilyen értelemben ugyanaz a dolog egyszer áru, másszor nem. Az áruviszonyok egészéből kell levonni a következtetést

¹⁵ Erdős Péter: Érték kategóriák a szocialista tervgazdaságban. Közgazdasági Szemle VI. évfolyam, 1959. 1. sz. 14. old.

¹⁶ Vilmos József: Áruviszonyok a szocialista gazdaságban. Kossuth, 1963. 84. old.

a pénzre vonatkozóan. „A pénz közvetíthet nem áru ügyletet is, anélkül, hogy elveszítene tényleges pénztulajdonosságát.”¹⁷

Nemes László felfogásával ellentétben, a következőkre jutottam. A munkabér értékjellegére, a fogyasztási cikkek árujellegére választ adni mindenekelőtt annak kimutatását jelenti, hogy a termelőmunkát végző, s a munkamegosztás láncszemeit képező kollektívák, vállalatok, gazdaságok közötti viszonylatban az áruviszonyok mennyire léteznek, a munka mennyiben értékalkotó. A fogyasztási cikkek áruk még mielőtt a társadalom tagjai megvásárolnák, a munkabér pedig pénzként jutott a vállalathoz még mielőtt a munkás megkapná és elköltené. Az áruviszonyok, az érték-kategóriák a társadalmi munka egy bizonyos meghatározottságával kapcsolatosak, amelyek viszont a termelőegységek (és egyúttal fogyasztóegységek) gazdasági kapcsolataiban realizálódnak elsősorban.

Összegezve a munkabér közgazdasági természetét a szocializmusban. *A munkabér, mint közgazdasági kategória a mennyiségi és minőségi oldal egysége. Általános vonása:* a nemzeti jövedelem azon része, mely a társadalom dolgozó tagjainak lét-fenntartási eszköz-alapja. Ahhoz, hogy a társadalom fennmaradjon, s továbbfejlődjön, feltétlenül szükséges a termelésben résztvevő dolgozók munkaerejének újratermeléséhez szükséges anyagi javak biztosítása bármilyenek is azok a termelési viszonyok, melyek között a termelés folyik. *Különös vonása:* a dolgozók lét-fenntartási eszköz-alapjának áru-pénz formája. Ennyiben azonos a munkabér a kapitalizmusban és szocializmusban. Ugyanakkor a munkabér mint felszíni konkrét kategória, eltérő termelési viszonyokat közvetíthet. *A sajátos termelési viszonyok révén a munkabér mennyiségi és minőségi oldalának is vannak specifikus vonásai.* Az adott termelési viszonyokkal összhangban határozódik meg mennyiségi és a minőségi oldala is. *A mennyiségi oldal specifikus vonása,* hogy a munkabér *nem a munkaerő értéktörvénye szerint határozódik meg,* hanem *munka szerint.* *A minőségi oldal specifikuma pedig abban összegezhető,* hogy *a pénzforma nem a munkaerő adásvételéből következik,* mint a kapitalizmusban, hanem az áruviszonyok általános meglétéből, a munka még meglévő értékalkotó jellegéből. *A tartalom és a forma viszonyában megvan az a közös vonás,* hogy *a munka árának látszik.* Ez a látszat a kapitalizmusban egy vonatkozásban nem ellentétes a valósággal, abban, hogy ott valóban ár. Ugyanakkor azonban, amennyiben a munka árának tűnik, ellentétben áll a tőkés kisajátítás lényegével. A szocializmusban viszont a munkabér érték-kategória ugyan, de nem ára sem a munkaerőnek, sem a munkának. Viszont a munka ára látszat, nem mond ellent a szocialista termelési viszonyok lényegének, annak, hogy az elsajátítás alapja a munka. *A munkabér a szocializmusban a társadalmi munkában való részvétel és a társadalmi munka eredményéből való részesedés pénzformája.* Ilyen formán a szocializmusbeli *munkabér* mint közgazdasági kategória *az általános, különös és specifikus vonások egysége.* Általános lényege szerint a szükséges munka alapvető része, különös oldala pedig abban jut kifejezésre, hogy pénzáru, specifikus lényege szerint viszont a termelőeszközök társadalmi tulajdona alapján érvényesülő munka szerinti elosztás eszköze.

¹⁷ Uo. 85. old.

Д-р Имре Отто

ОБ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРИРОДЕ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ

Статья анализирует вопрос о том подтверждает ли существование заработной платы в условиях социалистического товаропроизводства товарный характер заработной платы. В связи с экономической природой заработной платы при социализме автор отвечает на два связанных друг с другом вопроса: а) Является ли в основе своей рабочая сила при социализме товаром? б) Если рабочая сила не товар, то является ли заработная плата настоящей категорией стоимости.

Опровергает мнение о том, что между обществом и личностью складывается товарная связь не только при покупке потребительских товаров, но и в процессе объединения рабочей силы и средства производства.

Автор приходит к выводу, что рабочая сила *по сути дела* не является при социализме товаром. Хотя объединение средств производства и рабочей силы не содержит товарных отношений, заработная плата все же может считаться настоящей категорией стоимости. Разрешение этого кажущегося противоречия заключается в том, что условия характера труда как создателя ценности и условия превращения рабочей силы в товар не аналогичны. В заключение автор обсуждает количественные и качественные стороны заработной платы и их единство, а также общие, специальные и специфические черты заработной платы.

Dr. Ottó Imre:

ÜBER DIE ÖKONOMISCHE NATUR DES ARBEITSLOHNS IM SOZIALISMUS

Die vorliegende Abhandlung analysiert die Frage, ob die Existenz des Arbeitslohnes unter den Verhältnissen der sozialistischen Warenproduktion den Warencharakter der Arbeitskraft beweist. Die ökonomische Natur des Arbeitslohns im Sozialismus betreffend werden zwei miteinander zusammenhängende Fragen beantwortet: а) Ist die Arbeitskraft im Sozialismus grundlegend eine Ware? б) Ist die Arbeitskraft keine Ware, so ist der Arbeitslohn eine wirkliche Wertkategorie?

Es wird die Auffassung widerlegt, laut der zwischen der Gesellschaft und dem Individuum nicht nur beim Ankauf Konsumartikeln, sondern auch im Prozesse der Vereinigung von Arbeitskraft und Produktionsmittel eine Warenbeziehung zustande kommt.

Es wird festgestellt, daß die Arbeitskraft im Sozialismus *im Wesentlichen* keine Ware ist. Obwohl die Vereinigung von Produktionsmittel und Arbeitskraft kein Warenverhältnis enthält, kann der Arbeitslohn als wirkliche Wertkategorie betrachtet werden. Die Auflösung dieses scheinbaren Widerspruches besteht darin, daß die Bedingungen des wertbildenden Charakters der Arbeit mit den Bedingungen, unter denen die Arbeitskraft zu Ware wird, nicht identisch sind.

Schließlich werden die qualitative und quantitative Seite des Arbeitlohns und deren Einheit, ferner die allgemeinen, besonderen und spezifischen Züge des Arbeitlohns behandelt.